

פאניקת הפייסבוק הסכנות ברשת - זה לא מה שחשבתם

אברום רותם ועידית אבני

פברואר 2011

כמעט כל אחד מאתנו, וודאי מילדינו מוצא עצמו עוסק ומצוי במדיה החברתית המקוונת¹. רבים מילדינו (93% מקרב ילדי אירופה בגילאים 9-16 ב-אמצע 2010)² משתמשים במדיה החברתית בשגרת היום יום. במהלך השנים, ניתן לספור על יד אחת, אם בכלל, את מספר האירועים בהם כל אחד מאתנו אישית חש איום, חשש, חוסר נוחות או סבל מפגיעה ממשית כתוצאה מהתנהלות במדיה החברתית. מציאות זו, המעוגנת בממצאי מחקרים אמפיריים עדכניים, אינה עולה בקנה אחד עם **פאניקת המדיה החברתית**, שהיא הדימוי שנוצר בשיח התקשורת-ציבורי, לפיו המדיה החברתית ובעיקר הרשת החברתית פייסבוק כיום (2011), מהווים מרחב מסוכן למשתמש בו, והוא הגורם לתחלואים חברתיים, פגיעות ורעות חולות נוספות. **ממצאי מחקרים עדכניים מפריכים את פאניקת המדיה החברתית, ומחזירים את ההתייחסות אל הסכנות הנובעות ממנה למציאות והתייחסות שפויה, הראויה בעידן בו כל ילדינו, כמו גם הבוגרים שביננו, לסביבת התנהלות מצויה בחלק מרכזי ומשמעותי משגרת חיינו בכל בית ובכל בית-ספר.**

המדיה החברתית המקוונת נעשתה בשנים באחרונות (2008 ואילך) לחלק משמעותי בחיי כל אדם וכך גם בחיי התלמידים. המורים וההורים מוצאים עצמם ברשת החברתית, אם מעניין ורצון אישי, ואם מכורח הנסיבות, מביעים רצון "להכיר את הסביבה בה מצויים ילדינו" ואף "לשמור עליהם שם". גם אם ידוע כי במרחב המקוון מתרחשות פגיעות מקוונות, שתוצאתן לעיתים גרועה ופוגענית מפגיעות פא"פ (ראו מאמר ייעודי שנכתב בהקשר העוסק בנזקי פגיעה מקוונת - Cyberbullying)³, עוסק כיום השיח הציבורי במפגעים הפוטנציאליים והמוחשיים העולים מהשימוש בה עד כדי פאניקה של ממש. פאניקה זו חורגת בהרבה מהנתונים האמפיריים היבשים, שמאוששים לגמרי על ידי הניסיון האישי של הרוב המכריע של ילדינו ושל עצמנו, לפיהם הרשת איננה סביבה רוחשת סיכונים למשתמשים בה כפי שמשמע מהפרסומים, ובוודאי הרבה פחות מהסיכונים האורבים מחוץ לה. במסגרת פאניקה זו פורסמו לאחרונה הודעות, שגובלות בהיסטריה שאינה מבוססת על עובדות אובייקטיביות אלא על חששות עמומים, המאיימים ללא כל פרופורציות על רווחת ילדינו ואף על קיומנו. פרסומים אלה מתייחסים לשימוש במדיה החברתית, שהנפוצה כיום (2011) ביותר היא הרשת החברתית הפייסבוק. למשל:

1 מדיה חברתית: הכוונה לרשת החברתית הציבורית (כיום השירות הנפוץ והמקובל בציבור הרחב הוא הפייסבוק), לצד רשתות חברתיות נוספות, ושירותי שיתוף מגוונים אחרים הכוללים שיתוף של מידע, סרטונים, תמונות ושמע. לשונית מדיה היא מילה בלועזית, מציינת רבים ולא יחיד, אך הנוהג המקובל על ידי העורכים הלשוניים להתייחס למושג כיחיד ונקבה.

2 Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., and Ólafsson, K. (2011). Risks and safety on the internet: The perspective of European children. Full Findings. LSE, London: EU Kids Online. www.eukidsonline.net

3 אבני, ע. ורותם, א. אוקטובר 2009. [פגיעה מקוונת – Cyberbullying](http://www.ianethics.com). אתר מתקוונים לאתיקה.

- הקשר שבין פייסבוק והפרעות אכילה⁴
- נער התאבד בעת גלישה בפייסבוק⁵
- פייסבוק הוא לא מקום לילדים⁶
- חשד: צעירים אנסו בת 12 שפגשו בפייסבוק⁷
- דיווחים על ירידה דרמטית מאז 1987 במפגשי פא"פ, וכתוצאה מכך בדידות, חרדות, התמכרות ברשת, דכאון, גירושין, קנאה, בעיות בריאות, ואף גרימת סרטן⁸

ארועים של פגיעה ואלימות מקוונת, שיש להם קשר למרחב ההתנהלות החברתית העדכנית - בה ילדינו מצויים כיום - המדיה החברתית, מועצמים בשיח הציבורי וגורמים לחרדות ולתפיסות מוטעות החורגות מכל פרופורציות מציאותיות, בכל הקשור אם וכיצד להשתמש במדיה. חוסר היכרות מספקת עם הסביבה החברתית העדכנית במאה ה-21, וחוסר ידע באשר לעובדות ולנתונים אמתיים, לצד שמרנות וחשש משינויים חברתיים מהותיים שמביא העידן הדיגיטלי, מביאים לפאניקה ולמסע הפחדה שעלולים לפגום בתרומת המדיה לאיכות חיי הילדים בכל הבט כמעט, ולהתמקד דוקא ברעות החולות של כל מרחב חברתי, בו מתכנסים, יוצרים אינטראקציה ישירה ועקיפה, ורוקמים יחסים בינאישיים מעצימים וחיוביים.

פאניקה לא שקולה זו, ושאינה מבוססת, זורעת פחד וחרדה וגוררת את השיח הציבורי להחלטות נמהרות שמבקשות לחזק את הפיקוח החברתי באמצעות סנקציות וחקיקה. נזקי החלטות שכאלה עלולים למנוע מלנצל את הפוטנציאל ואת ההזדמנות שמביא המרחב המקוון, ולגרום לווייתור לא מודע על שימוש מועיל ותורם באמצעים שבשגרת חיי ילדינו, כמו גם בציבור כולו, ולהביא להפסד של היתרונות החברתיים והאישיים שניתן להפיק מהמדיה החברתית גם בחינוך.

במאמר זה נפרט מספר הנחות שגויות, שניתן להפריכן על סמך מחקרים, סקרים וממצאים אמפיריים מתוקפים ומוסמכים. נמצא שהרשת והמדיה החברתית אינן מוקד סכנות ופוגעות לילדינו בהיקף רחב כפי ששמתמע מהפרסומים בתקשורת, ובוודאי שלא יותר מכל סביבת חיים אחרת, ההפך, הילדים בפייסבוק מוגנים יותר מאשר ברחוב ובחצר בית הספר. התלמידים ברשת אינם זקוקים למשמרות אבטחה והגנה מיידית, אלא, לחינוך נאות לשימוש נבון ובטוח בהם, להסברה, למודעות ולערנות מצד ההורים ומערכת החינוך כיצד להתנהל במדיה חדשה הנרקמת לנגד עינינו מזה מספר שנים ספורות בלבד.

4 [הפרעות אכילה ופייסבוק](#): לצר, י., כץ, ר. וספיק, ר. 30.1.2011, אוניברסיטת חיפה, הודעה לעיתונות

5 [גלש בפייסבוק והתאבד](#): אלטמן, י. וקייס, ר. 5.1.2011. Ynet.

6 [פייסבוק לא מקום לילדים](#): מלמד, מ. 4.1.2011. Ynet.

7 [אנסו צעירה שפגשו בפייסבוק](#): בן צור, ר. 5.1.2011. Ynet

8 [How using Facebook could raise your risk of cancer](#). DAILY MAIL REPORTER, Feb 2009.

הנחות שגויות הרואות ברשת מקום וגורם להתנהגות פוגענית

א. "הרשת שייכת לילדים"

לא נכון. הגיל הממוצע של המשתמשים ברשת החברתית הוא 35. ישנן מדינות ומקומות שהולכים ורבים, בהם ההורים מצויים ברשת יותר מילדיהם.

הגיל הממוצע של המשתמשים בשירותי פייסבוק בלבד (שלהי 2010) הנו כ- 35, כאשר הגילאים הצעירים (0-17) ברחבי העולם הם כ- 17% מסך המשתמשים בפייסבוק⁹, כמו גם ביוטיוב¹⁰ (שזה כמחצית מהחלק היחסי של גילאים אלה (34%) באוכלוסיית העולם כיום)¹¹. בישראל המצב דומה: נכון לינואר 2011: 20% משתמשים בגילאים עד 17¹², כש- 42% מסך האוכלוסייה יש להם דף אישי בפייסבוק¹³.

מסקרים עדכניים באירופה 2010 (הערת שוליים 2) עולה שישנן מדינות בהן (בממוצע) ההורים משתמשים ברשת יותר מילדיהם. על מדינות אלה נמנות: נורבגיה, שבדיה, פינלנד, בלגיה וצרפת. יש להניח שמספר מדינות כאלה יעלה בזמן הקרוב.

עם זאת, נמצא שהאינטנסיביות בה נוכחים הילדים/צעירים במדיה החברתית, גדולה בהרבה מחלקם היחסי, ומכאן החשיבות הגדולה של החינוך ומקומם של המורים וההורים בהתמודדות עם תרבות חדשה זו.

ב. "הילדים רק משחקים ברשת ורובם מכורים לאינטרנט".

לא נכון. מדובר במיעוט קטן וזניח, גם אם נתעלם מבעייתיות המושג "התמכרות לרשת/ ברשת".

בסקר מקיף של ילדי אירופה (גילאי 9-16) ב- 25 מדינות "סכנות ובטיחות באינטרנט: נקודת מבט של ילדי אירופה" (הערת שוליים 2) נמצא בסדר יורד: למעלה מ- 80% מהשימוש באינטרנט בכלל הוא פעילות למידה (עבודות ושיעורי בית) ומשחק עצמאי במחשב. למעלה ממחצית הילדים עוסקים בצפייה בסרטונים, ברשת החברתית; במסרים מידיים, בדוא"ל בצפייה בחדשות. נמצא שהרשת לא גורמת להתנהגות אחרת. גם כיום מרבית הילדים מבצעים פעולות שגרתיות של ילדים, רק שהמדיה בהן חלקן מתרחש הוא ברשת, והרבה פחות מחוצה לה, כפי שהיה עד לפני שנים אחדות בלבד. נתונים דומים נמצאו עוד ב- 2007 בקרב ילדי ישראל¹⁴. על פי אותו סקר בקרב ילדי אירופה גילאי 9-16, נמצא שרק חלק קטן מאד (5%) דיווח שבשנה האחרונה הוא מוותר על אוכל ושינה באופן תדיר וגולש באינטרנט, כ- 10% עושה זאת לעיתים, והרוב המוחלט (84%) לא עושה זאת. לשאלה האם אתה מזניח חברים, משפחה או שיעורי בית, ענו 12% מהילדים שהם חשים כך לעיתים קרובות, 20% לעיתים רחוקות, והרוב (2/3) לא חש כך כלל. מכאן נמצא שההנחה שהילדים "הולכים לאיבוד" ברשת, ומכורים לה – אין לה ביסוס אמפירי. רוב מוחלט של הילדים מוצא באינטרנט מרחב התנהלות לצרכים מוכרים, ממש כמו של ילדים בעבר הלא רחוק בו לא הייתה הרשת.

9 פילוג גילאי משתמשי רשת חברתית בכלל ופייסבוק בפרט: [Ages of social network users](#) (מרץ, 2010)

10 פילוג גילאי משתמשי יוטיוב [MC Marketing Chart](#)

11 פילוג גילאי אוכלוסיית העולם [U.S census Bureau](#) (2009)

12 פילוג גילאי משתמשי פייסבוק בישראל

13 סך המשתמשים הרשומים בפייסבוק בפרוט לפי ארצות

14 למיש ד. וריב"ק (2007) [האינטרנט בחיי מתבגרים - פאניקה מוסרית ?](#) (מצגת PP) אונ' ת"א יוני 2007

ג. "הרשת היא מקום מסוכן. רוב הילדים נפגעים בה"**לא נכון. מספר הנפגעים ברשת זעום. בחצר בית הספר וברחוב - מסוכן בהרבה.**

בסקר מקיף בין ילדי אירופה בגילאי 9-16 (הערת שוליים 2) נמצא שהמקום בו נפגעים מרבית בני הנוער לפחות פעם אחת בשנה האחרונה (2010) הוא בחצר בית הספר וברחוב (13%), 6% אחרים מדווחים על פגיעה ברשת, ו-3% אחרים על פגיעה באמצעות הסלולר (בתמונות מטרידות, שיחות מאימות ו-SMS). לעומת זאת, כ-55% מילדי אירופה יודעים שיש פגיעות וחומרים מטרידים ברשת, שאחרים חוו וראו, אך לא הם.

המקרים בהם מדווח בפועל על הטרדה/הצקה (משהו שגרם לחוש לא נח, חשש, או משהו שהנפגע היה מעדיף לא לראות/לחוות את זה) קטנים בהרבה מהמספרים הנזרקים לחלל האוויר¹⁵ המגיעים עד 90% מכלל הגולשים ברשת, ללא כל ביסוס אמפירי מתוקף ומוסמך. נמצא שבקרב בני נוער הרשת אינו מקום מסוכן, ודאי לא יותר מסוכן מהמציאות בבית, בבית הספר או ברחוב.

רק קומץ מקרב ילדי אירופה בגילאי 11-16 מדווחים שפגעו באחרים בשנה האחרונה, וזה תואם את המספר הנמוך בהרבה מהציפיות של מספר הנפגעים: 3% פגעו ברשת החברתית ובדוא"ל, 3% באמצעות שליחה או פרסום תמונות זימה ברשת. 4% מהם דווחו שעשו את שניהם לפחות פעם אחת בשנה האחרונה. בנוסף, עד כה לפחות, אין בנמצא נתונים אמפיריים המקשרים בין עליית העבריינות והפגיעות מבריונות כתוצאה מהרשת. נראה שהרשת החברתית משקפת היום את המציאות, אך אין שום נתונים שהמציאות מושפעת לרעה מהשימוש ברשת.

מרבית הפעילות ברשת מתנהלת באופן סביר ונורמטיבי, אך המקרים בהם זה חורג מכך, מאפילים בתדמית ובשיח הציבורי על חלקם הכמותי הקטן יחסית¹⁶. כל ההבטים בקרב הצעירים, גם הלא נורמטיביים חברתית, באים כיום לידי ביטוי במדיה החברתית, שהיא סביבת ההתנהלות בה הם מפרסמים מידע, הגיגים ויוצרים תקשורת עם אחרים.

ד. "יש הרבה מקרים של תקיפות, אונס ואף רצח של ילדים שנפגשו עם אנשים שהכירו רק ברשת"**לא נכון. הארועים במפגש כתוצאה מקשר ראשוני ברשת, שהסתיים בתקיפה הם נדירים ביותר, ואין****שום אינדיקציה שארועי תקיפות ילדים על ידי סוטים עלה בשנים האחרונות בעקבות הרשת**

עובדות: בסקר מקיף בין ילדי אירופה (הערת שוליים 2) נמצא ש-1 מתוך 11 ילדים בני 11-16 (מתוכם מיעוט זניח בגילאי 9-10) נפגשים עם אדם שהכירו ברשת, ולא הכירו אותו קודם. רק ילד אחד מתוך אלה שנפגשו (8 ילדים מתוך 1000) דיווח שחווה מפגש שהיה בו אי נעימות, חשש ואיום. בסקר בין ילדי 25 מדינות באירופה, לא דווח על מקרה תקיפה בפועל, אך יש להניח שקומץ מתוך ארועים אלה עלול היה להסתיים בתקיפה ממש, ולא רק בחשש ואי נעימות גדולה. נראה שמספר הנפגעים בפועל כתוצאה ממפגש זה הוא לא יותר ממספר ארועים ספורים בשנה בכל אירופה, ואין שום אינדיקציה שמספר ארועים מצערים כאלה עולה

15 למשל, ע"פ נתוני משטרת ישראל אלפי ילדים בישראל נפגעו פיזית או נפשית באמצעות הצ'אט (ממדור פשעי מחשב במשטרת ישראל 29.10.06). על פי הידוע כיום, נראה שהן הערכות לא מבוססות גם אם נעשו על סמך מקרים שאכן קרו. 16 טענה זו, אף שאינטואיטיבית נראית נכונה (כמה פגיעות אנו מוצאים בדף הפייסבוק שלנו ביום, אם בכלל?), אינה מבוססת אמפירית. ידוע לנו רק על מחקר אחד בעניין זה, מיושן יחסית, אודות פגיעות בפורומים, בו כמות ההודעות האלימות מתוך סך התגובות בפורומים בטלות בשישים: ברזילי-נהון, ק. וברזילי, ג. (2006). *חופש הביטוי והמדומיין באינטרנט*. בתוך מ. בירנהק (עורך). שקט, מדברים! התרבות המשפטית של חופש הביטוי. רמות: אביב תל. (עמ' 510-483) בישראל.

בהשוואה לעבר הלא רחוק (מספר שנים) בה הרשת לא הייתה משמעותית לצרכי אינטראקציה עם ילדים והסוטים מצאו דרכי קשר אחרות כדי לפתות ולתקוף ילדים.

לצד זה נמצא מודעות גורפת לסכנה הטמונה במפגשים כאלה. על פי דיווחי הילדים עצמם, מפגש לאחר היכרות ראשונית ברשת בלבד, נחשב בעיניהם כדבר המסוכן והמאיים ביותר מכלל הסיכונים המצויים ברשת. בנוסף, רק רבע מהילדים יצרו קשר אחד לפחות עם מישהו ברשת, שלא הכירו קודם. הרוב מציין זאת כ- "מסוכן אך עשוי להיות כפי". הרוב הגדול (למעלה מ-85%) נמנע בדרך כלל מלהסכים לקשר כזה, דוחה אותו ואף חוסם במקרה של הטרדה חוזרת.

על רקע נתונים אלה נמצא, שההתעסקות הרחבה בארועים כה נדירים, הכוללת סרטונים וחומרים רבים דוקא בנושא מאד קטן מספרית של תקיפות ילדים על ידי סוטים שמשתמשים גם ברשת לצרכי היכרות ופיתוי, באה על חשבון חינוך ופיתוח מודעות להתנהגות זהירה ומושכלת של ילדינו- מיומנויות לחיים שחשובות לכולם.

ה. "ההורים אינם מעורבים בחיי הילדים ברשת"

עובדה: יש מקום לשיפור בסמכות ההורית גם בהתנהלות ילדיהם ברשת, אך מרבית ההורים מעורבים באופן כלשהו במה הילד עושה ברשת.

בסקר מקיף בין ילדי אירופה בגילאי 9-16 (הערת שוליים 2) נמצא:

- כ-2/3 מהורי ילדים שנפגעו או הוטרדו באופן כלשהו ברשת ידעו על מה ארע לילדיהם
- במקרה פגיעה פונה הילד לשם דיווח ו/או סיוע: 52% פונים לחבר, 42% פונים להורים לשם עזרה. במקרה כזה בית הספר והמורים אינם רלוונטיים: רק 7% פונים (גם) לבית הספר ו/או למורה.
- למעלה ממחצית הילדים באירופה זוכים שהוריהם יהיו מעורבים בגלישה שלהם, באמצעות שיחה ביניהם, וכ-40% מהם עושים דברים במשותף עם אחד ההורים ברשת.
- למעלה ממחצית מההורים מסייעים לילד בעצה ובהסברה בכל הקשור לגלישה באינטרנט.
- כ-2/3 מההורים בולשים או בודקים מה הילד עשה והיכן גלש באינטרנט בדיעבד, לראות שאינו גולש למקומות מסוכנים לו. רבע מהילדים דווחו שלדעתם זה מאד יעיל למניעת פגיעה ברשת, ועוד מחצית טענו שזה יעיל חלקית..
- ל-2/3 מהילדים דואגים ההורים לתוכנות סינון ספאם והגנה מוירוסים. כ-20% משתמשים בתוכנות סינון אתרים לא רצויים, ורק 15% משתמשים באמצעי מעקב של תוכנות ייעודיות לשם כך.

ו. "המורים לא עוסקים לבטיחות ברשת של תלמידיהם"

עובדה: יש מקום לשיפור אך רק 20% מהילדים לא זכו לתמיכה ממורה כלשהו בשנה האחרונה (2010).

עובדות: בסקר מקיף בין ילדי אירופה בגילאי 9-16 (הערת שוליים 2) נמצא:

למעלה ממחצית הילדים מדווחים שלפחות פעם אחת בשנה האחרונה המורה: מסביר אילו אתרים הולמים ושאינם הולמים לגלוש בהם, מציע דרכים איך לגלוש באופן בטוח, איך להתנהג עם אחרים ברשת, נותן כללי התנהגות ומשוחח באופן אישי על מה התלמיד עושה באינטרנט. רק 20% בממוצע אירופאי מהילדים לא זכו לתשומת לב בנושא ממורה כלשהו בבית הספר.

בישראל המצד טוב בהרבה. רוב מוחלט של בתי הספר היסודיים ובחלק גדול מחטיבות עליונות כל תלמיד נחשף לפעילות של גלישה בטוחה ברשת במהלך לימודיו.

ז. "הילדים בודדים ברשת, ואין מי שיסייע להם בשעת הצורך".

לא נכון: למעלה ממחצית מהילדים מדווחים שהם נעזרים בהורים, מורים וחברים

עובדות: בסקר מקיף בין ילדי אירופה בגילאי 9-16 (הערת שוליים 2) נמצא :

- למעלה ממחצית הילדים מדווחים שהם נעזרים בחברים לצרכים שונים ברשת, ואף לקבל עצה מה לעשות במקרה של פגיעה ברשת (28%).
- 2/3 מהילדים מדווחים שקבלו לפחות פעם אחת בשנה האחרונה עצה או סיוע בכל הקשור לגלישה בטוחה ברשת מהורים ו/או ממורים.

ח. "חשוב שיהיה באינטרנט חומר על בטיחות ברשת שיעמוד לרשות התלמידים כמניעה וכמענה לארוע"

עובדה: למרות שיש מקורות באינטרנט מגוונים ועשירים לקהל התלמידים, גם בישראל, רק מיעוט פונה

לאינטרנט לשם כך, והוא מסתפק בהורים ובכלי תקשורת.

עובדות: בסקר מקיף בין ילדי אירופה בגילאי 9-16 (הערת שוליים 2) נמצא :

המקור העיקרי שסיפק מידע בכל הקשור לגלישה בטוחה ואתית ברשת הוא: הורים/ בני משפחה -47%; מידע מכלי תקשורת (טלוויזיה ועיתונים) -20%; מידע באתרי אינטרנט -12% בלבד.

סיכום.

הראינו כאן תפיסות שגויות אודות הסכנות הצפויות לילד באינטרנט בכלל וברשת החברתית בפרט. מודעות זו נועדה למנוע התנהלות בה פאניקה מהווה תחליף לדרך מקצועית והולמת את המציאות, את האתגרים ואת צרכי התלמידים בעידן הדיגיטאלי. עם זאת, אין בכוננת הדברים להמעיט בחשיבות החינוך להתנהלות ראויה, מודעת, נבונה ובטוחה ברשת ובמדיה החברתית, מתוך מודעות ושיקול דעת, לא מתוך פאניקה!